

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ НАБОРУ СТЕРЕОТИПІВ-ЕТАЛОНІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛІВ

Останнім часом відбувається активний пошук шляхів корекційної діяльності в галузі перепідготовки педагогічних кадрів, а саме, в контексті підвищення їх професіоналізму. Особливого значення набуває проблема педагогічної взаємодії, зокрема вивчення бар'єрів, що перешкоджають ефективній педагогічній взаємодії [1;2;5].

Обґрунтуванням індивідуальної роботи вчителів зі стереотипами-еталонами послужили деякі положення андрагогіки як мистецтва і науки допомоги дорослим у навчанні [7].

Так, під час організації індивідуальної роботи нами враховувалися вікові особливості слухачів:

- дорослій людині важко визнати, що вона чогось не знає або не пам'ятає;
- дорослому притаманний високий рівень контролю, тому він відповідає на запитання лише за повної впевненості у своїх знаннях;
- дорослому легше працювати з тестовими методиками;
- дорослому необхідна допомога викладача-консультанта з питань, пов'язаних із забезпеченням інформацією;
- дорослому важливо, щоб слабкі сторони його професійного, особистісного та гендерного розвитку не оцінювалися, не порівнювалися з іншими і не розголошувалися за межами тимчасового колективу (правила конфіденційності) [4].

Індивідуальна робота розглядалася нами як взаємодія досліджуваного (вчителя) з викладачем інституту підвищення кваліфікації вчителів на підставі вивчення і врахування професійних, гендерних й особистісних особливостей учителя з метою формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії.

Розроблена нами методика визначення набору стереотипів-еталонів містила 50 висловлювань. З них виокремлено дві групи: стереотипи (30 висловлювань) та еталони (20 висловлювань). У свою чергу 30 стереотипів і 20 еталонів розподіляються на підгрупи [6].

Серед стереотипів виділяються, пов'язані з негативним досвідом педагогічної взаємодії, гендерні стереотипи, особистісні, викликані низьким рівнем типологічної комунікативної толерантності і негативною емоційною інграмом. Еталони, у свою чергу, також підрозділялись на чотири групи: зв'язок з позитивним досвідом взаємодії, ефективні прийоми жіночого стилю педагогічної взаємодії, ефективні прийоми чоловічого стилю педагогічної взаємодії і позитивні емоційні інграми [3].

Перед визначенням частоти використання цих висловлювань у взаємодії з учнями кожний випробуваний складав глосарій таких термінів: стереотипи, еталони, стереотипи негативного досвіду педагогічної взаємодії, гендерні стереотипи, особистісні стереотипи, професійні стереотипи, низький рівень типологічної комунікативної толерантності, негативні та позитивні емоційні інграми, еталони ефективної педагогічної взаємодії, ефективні прийоми жіночого і чоловічого стилів педагогічної взаємодії.

Так, випробуваний М.М., стаж роботи – 12 років. Під час оформлення глосарію використовував психолого-педагогічну довідкову літературу. Найбільшу складність мав у ході визначення понять „емоційна інграма” та „ефективні прийоми жіночого й чоловічого стилів взаємодії”. Найбільш повно висвітлено поняття стереотипів педагогічної взаємодії та

зв'язки з їх установками. Отже, М.М. доповнив глосарій поняттям установки.

Випробувана В.А., стаж роботи – 7 років. Оформила глосарій як довідник-хрестоматія, тобто включила декілька визначень одного поняття із посиланням на автора.

Випробуваний В.В. (стаж роботи – 5 років) та В.Р. (стаж роботи – 15 років) склали глосарії, давши поняттям власну інтерпретацію. Наприклад, емоційна негативна інграма, на думку В.Р., це прояв психічного захворювання вчителя; на думку В.В., - це засіб управління дисципліною в класі.

Надалі кожний випробуваний індивідуально отримав набір висловлювань – давав оцінку частоти їх використання.

Для оцінки частоти використання тих чи інших висловлювань пропонувалася чотири рангова шкала, яка переводилася в бали за схемою:

Майже ніколи	- 1 бал
Іноді	- 2 бали
Часто	- 3 бали
Майже завжди	- 4 бали.

Максимальна кількість балів використання негативних стереотипів – 120 балів. Максимальна кількість балів використання еталонів – 80 балів.

Розроблена нами навчальна методика містила найбільш типові педагогічні ситуації. Наприклад, стереотипи педагогічної взаємодії, пов'язані з негативним професійним досвідом:

- Ви приходите на урок з цікавими і творчими задумками, а клас байдужий і слухає Вас не уважно. Як наслідок, Ви починаєте гарячитися і нервувати.

- Приходячи в новий клас з цікавим задумом уроку, Ви відчуваєте себе скутим в очікуванні реакції учнів на Вашу манеру ведення занять.

- Ви негативно настроюєтеся на клас після декількох педагогічних невдач під час роботи з ним.

- З роками Ви стали більш скритими, тому що Вам часто доводилося розплачуватися за свою відвертість перед дітьми.

Наведемо приклад гендерних стереотипів:

- На Вашу думку, хлопчики більше здібні до успіхів в галузі абстрактних логічних наук, а тому є більш перспективними учнями, ніж дівчата.

- На Вашу думку, дівчата більш чутливі, ранимі і вимагають більшої емоційної підтримки, ніж хлопчики.

- Ви переконані, що в більшості своїй дівчата поступаються хлопчикам у рівні інтелектуальних здібностей, але компенсують це посидючістю, акуратністю, зразковою поведінкою і т. ін.

- Учителям-жінкам працювати складніше, оскільки діти менше слухають зауваження, користуються м'якістю і терпимістю.

- Як правило, Ваші кращі помічники в класі – тільки хлопчики (дівчата).

- Ви підтримуєте думку, що хлопчиків потрібно готувати насамперед до професійних успіхів, а дівчаток – до вміння бути гарними дружинами, матерями.

Наведемо приклад особистісних стереотипів, що визначаються низьким рівнем типологічної комунікативної толерантності:

- Повільні діти зазвичай мимовільно "діють" Вам на нерви.

- Вас легко настроїти на класний колектив негативно, якщо він Вам поки що незнайомий. З Вами це відбувається під час спілкування з іншими вчителями.

- Оригінальні, нестандартні, дуже яскраві діти найчастіше діють на Вас негативно.

- Вам не подобається зовнішній вигляд сучасних школярів (зачіски, косметика, наряди).

- Представники дітей деяких національностей серед Ваших учнів відверто несимпатичні Вам.

- Вам неприємні самовпевнені діти.

Наведемо приклад негативних емоційних інграм:

- Ви використовуєте „строгий вираз” обличчя та інтонації в голосі для дисциплінарних дій у класі.

- Коли дисципліна в класі погіршується, Ви підвищуєте тон голосу і використовуєте ті або інші загрози на адресу окремих учнів.

- Іноді Ви спеціально зображаєте незадоволеність, обурення, щоб поставити на місце кого слід.

- Зазвичай Ви дещо холодні, емоційно стримані, щоб захистити свій внутрішній світ від учнів.

Наведемо приклад еталонів позитивного професійного досвіду:

- З самого початку уроку Ви прагнете організувати взаємодію з учнями, а також ділове спілкування між ними.

- Ви приходите до класу завжди позитивно настроєними стосовно нього, навіть, якщо у Вас протягом певного часу трапляються невдачі в роботі з цими дітьми. Ви прагнете знайти причину в собі, а не в учнях.

- Ви прагнете використовувати нові інтерактивні методики колективної діяльності на уроці.

Наведемо приклад еталонів чоловічого стилю ефективної педагогічної взаємодії:

- Ви прагнете завоювати ініціативу спілкування з перших хвилин уроку, не витрачаючи часу на організаторські моменти.

- Ви прагнете тримати клас „твердою рукою”, організовуючи взаємодію між дітьми по мірі її потреби на уроці і вводячи заняття за своїм планом, не відходячи від нього.

- Як би не складалися обставини, Ви твердо впевнені у своєму професіоналізмі.

- Робота з „важкими учнями” для Вас – захоплююче й цікаве педагогічне завдання.

- Ви ставите перед дітьми яскраву і привабливу мету уроку, а наприкінці – робите підсумки і відзначаєте досягнення.

- Не боячись хронічної двійки слабого учня, регулярно викликаєте його до дошки, добиваючись від нього можливості отримання справедливої позитивної оцінки.

- Ви стимулюєте доповнення, а іноді – і дискусії з боку учнів.

Наведемо приклад позитивних емоційних інграм:

- Щоб зняти напругу і втомленість у класі, Ви використовуєте жарт.

- Ви часто використовуєте на уроці такі засоби, як сміх, усмішка, миролюбні інтонації, жести, що символізують радість, схвалення, прийняття.

Індивідуальна робота з визначення набору стереотипів-еталонів (професійних, гендерних й особистісних), що проводилась у формі консультавання, лекцій-діалогів, самостійної роботи над складанням глосарія і над відбором еталонів.

Результати проведеного нами дослідження показали, що вчителі (як жінки, так і чоловіки) часто вдаються до дослідження стереотипних поглядів, думок, прийомів як у взаємодії з класом, так і у взаємодії з окремими учнями. Але в цілому до стереотипів та еталонів більшу схильність виявили вчителі-чоловіки.

„Наука і освіта”, №3-4, 2005

Особливо ця різниця помітна в оцінці еталонів (57,3 % - вчителі-жінки і 74,5 % - учителі-чоловіки). Також можна простежити відмінності в оцінці характеристик стереотипів та еталонів.

Учителі-чоловіки схильні більшою мірою спиратися на позитивний професійний досвід (68 %), активніше користуються позитивними емоційними інграмами у спілкуванні з учнями (75 %), інтенсивно (83 %) використовують у роботі ефективні прийоми „чоловічого стилю” взаємодії з дітьми, а також прийоми „жіночого стилю” взаємодії (72 %). Для вчителів-жінок характерні більш слабка опора на позитивний професійний досвід (57 %), більш рідкісне включення позитивних емоційних інграм у спілкуванні з класом (60 %), а також у меншій мірі виражене використання ефективних професійних прийомів як „жіночого” (58 %), так і „чоловічого” (54 %) стилю.

Серед стереотипів, що часто використовуються вчителями, є гендерні стереотипи: 55 % до максимуму балів компоненту в учителів-жінок і 79 % - у вчителів-чоловіків. На другому місці за значущістю в учителів-жінок були відзначені стереотипи, що з'явилися внаслідок негативного досвіду педагогічної взаємодії – невдач, помилок, конфліктів і критики (50 %), потім – використання негативних емоційних інграм (46 %) і якнайменше виражена характеристика – низький рівень типологічної комунікативної толерантності (37 %). У вчителів-чоловіків на другому за значущістю і частотою використання місці – стереотипи, викликані низьким рівнем типологічного комунікативного контролю (45 %), потім – пов'язані з негативним досвідом педагогічного спілкування (40 %). Якнайменше виражений компонент – стереотипне використання негативних емоційних інграм (37 %).

Кожний досліджуваний писав твір на тему „Які емоційні установки я використовую в педагогічній взаємодії?”.

Наведемо приклади такого твору. Вчитель С.В., педагогічний стаж – 7 років, чоловік: „Урок у моєму розумінні, це не тільки форма навчання, але в більшій мірі процес „суб'єкт-суб'єктної” взаємодії між учителем і учнями та між учнями. Взаємодія між учнями залежить від того, який приклад взаємодії показує вчитель. При цьому позитивним, на мою думку, є приклад учителя-оптиміста. Такого, як Ш.А. Амонашвілі. Радість відкриття, радість взаємодії, радість подолання труднощів – це шлях пізнання”.

Вчителька Т.А., стаж роботи – 9 років: „Прагнення приділити увагу кожному учневі у класі. Мені подобається, коли на уроці – спокійна, ділова атмосфера. Тоді я відчуваю натхнення і бажання співробітничати і взаємодіяти. На жаль, коли щось не виходить – стаю дратівливою, відчуваю досаду, пригніченість, які стараюсь не демонструвати”.

Потім була „лекція-діалог” за запитаннями корекції стереотипів і розширення використання еталонів. При цьому нами було враховано дані констатувального експерименту та якісні відмінності досліджуваних, одержані внаслідок індивідуальної роботи. Тема „лекції-діалогу” – ознайомлення з емоційними інграмами, їх характеристиками та впливом на особистісні, гендерні і професійні особливості педагогічної взаємодії.

Особлива увага в „лекції-діалозі” приділялась перекладу негативних емоційних інграм (гніву, дратівливості, безпорадності, провини), властивих учителю В.А., у позитивні: спокійність, піднесеність, упевненість, радість. Унаслідок діалогу досліджуваної В.А. з експериментатором, вона самостійно дійшла такого висновку: „Проникнення у взаємодію з учнями негативних емоційних інграм порушує продуктивність взаємодії і переводить її в суб'єкт-об'єктну. Позитивні

емоційні інграми: радість, подив, спокій, упевненість, захоплення, благоговіння, хоча й виявляються рідко, але підвищують ефективність педагогічної взаємодії як головної ланки навчально-виховного процесу”.

Отже, аналіз одержаних експериментальних результатів нашого дослідження індивідуальної роботи з

визначення еталонів-стереотипів як умови формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії дозволив виявити, що індивідуальна робота вчителя з визначення набору професійних, гендерних та особистісних стереотипів-еталонів дає можливість вчителю усвідомити та оцінити власну ефективність педагогічної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества: Кн. для учителя. – К.: Освіта, 1981.- 111с.
2. Лыкова В.А. Заблуждения педагогического мышления.-Смоленск, 1999.- 39 с.
3. Митина Л.М., Асмаковец Е.С. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция. – М.: Флинта, 2001. – с.9-53.
4. Мышление учителей: Личностный механизм и понятийный аппарат / Под. Ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобского. – М.: Педагогика, 1990.- 104с.

5. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – С.-Пб., 1999. – 409 с.

6. Унтілова Е.А. Формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії: Методичні рекомендації. – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2005. –24 с.

7. Цимбалюк І.М. Підвищення професійної кваліфікації: психологія педагогічної праці - К.: Професіонал, 2004.- с.3-6.

Подано до редакції 8.08.05

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме формирования эталонов эффективного педагогического взаимодействия в процессе повышения квалификации учителей. Дана

методика экспериментального исследования индивидуальной работы по определению набора стереотипов-эталонів педагогического взаимодействия учителей.

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of formation of standards of effective pedagogical cooperation in the process of teacher's retraining. The author suggests the

methods of experimental research of individual work directed at specifying individual set of standards and stereotypes of teacher's professional interactivity.